

Центр «Нова Європа»
Київ

Швеція
Sverige

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Публікація видана в межах
Ініціативи з розвитку
аналітичних центрів в Україні,
яку виконує Міжнародний фонд
«Відродження» у партнерстві
з Ініціативою відкритого
суспільства для Європи (OSIFE)
за фінансової підтримки
Посольства Швеції в Україні.

Думки та позиції викладені у цій
публікації є позицією автора та
не обов'язково відображають
позицію Посольства Швеції
в Україні, Міжнародного фонду
«Відродження» та Ініціативи
відкритого суспільства для
Європи (OSIFE).

Дискусійна записка

 <http://neweurope.org.ua/>
 info@neweurope.org.ua

 <https://www.facebook.com/NECUkraine/>
 https://twitter.com/NEC_Ukraine
 https://t.me/n_e_c

Центр «Нова Європа», 2019

ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ: ЯК ПРОТИДІЯТИ РОСІЙСЬКОМУ ВПЛИВУ В ЄВРОПІ¹

Сергій СОЛОДКИЙ

1. ЯКІ ЦІЛІ СТАВИТЬ РОСІЯ

Німеччина формулює свою політику щодо Росії на основі двох ключових підходів – з одного боку, тиску, а з іншого – діалогу. Головна риса підходу Берліна – здійснювати зовнішню політику, яка б спиралася на єдність Європейського Союзу. У Німеччині на всіх рівнях визнають: Росія повністю втратила довіру, її буде вкрай складно відновити.

Німеччина при цьому обтяжена низкою комплексів і страхів, які роблять політику примирення щодо Росії популярною серед пересічних німців. Передовсім серед німців поширене почуття вини за розв'язану Другу світову війну – ці сентименти, як визнають німецькі аналітики, поширюється лише щодо росіян (а не, наприклад, до українців, білорусів, інших представників

¹ Дискусійна записка була підготовлена в рамках проекту Центру «Нова Європа» «Атрофія трофеїв. Як Україна може скористатися вразливими сторонами російської політики у ЄС?» восени 2018 року. Автор висловлює особливу вдячність Вілфріду Ільге – за цінні коментарі, участь у презентації порівняльного аналітичного документа в Києві у грудні 2018 року. Крім того, Центр «Нова Європа» вдячний Йоргу Форбрігу, Сюзанн Стюарт, Сузанне Шпан, Джеммі Перцген, представникам політичних кіл України та Німеччини, дипломатам обох країн, які побажали зберегти анонімність, за сприяння у підготовці цієї дискусійної записки. Думки та позиції, викладені у цій публікації, є виключно позицією автора.

колишнього СРСР). Так само німці перебувають у полоні страху, що подальша політика тиску на Росію може спровокувати масштабнішу агресію.

У Берліні серед частини політиків існує переконання, що саме миролюбна політика Віллі Брандта щодо Радянського Союзу, яка відома під назвою *Neue Ost Politik*, заклала підвалини для руйнування Берлінського муру і возз'єднання Німеччини. Росія часто грає на цій логіці в своїх зверненнях до німецької аудиторії: «росіяни сприяли утворенню єдиної Німеччини, а німці покарали Росію за її возз'єднання з Кримом».

Німеччина намагалася розбудувати тісні відносини (і в політиці, і в економіці, і в гуманітарній сфері) з Росією після розвалу Радянського Союзу. Оформлено цю співпрацю було в рамках «партнерства задля модернізації», запущеного в 2008 році. У частини німецької верхівки встановилися дружні стосунки з російським керівництвом. Варто звернути увагу на чинник російськомовної громади в ФРН – вихідців колишнього СРСР, частина яких демонструє симпатії до політичних рухів, що ставляться більш прихильно до Росії. Йдеться не лише про етнічних росіян (яких налічується трохи більше одного мільйона), але і про близько 2 млн німців, які переїхали з Росії, євреїв. У цілому кількість російськомовних може становити не менше 3,5 млн осіб².

У Росії є розуміння, що Німеччина відіграє ключову роль для консолідації європейських

країн у прийнятті рішень, які стосуються, зокрема, санкційної політики. Слабкість Німеччини, таким чином, сприятиме тому, аби ЄС припинив заходи зі стримування Росії.

Цілі, які Росія ставить перед собою, у відносинах з Німеччиною полягають у наступному:

- досягати і зберігати підтримку в питаннях, які не викликають непорозумінь (наприклад, і в Росії, і в Німеччині однаково негативно ставляться до вступу України до НАТО);
- підривати довіру до Євросоюзу і ліберальних цінностей;
- збільшувати залежність Німеччини від Росії в економічній сфері (особливо через корупційні схеми) – насамперед, це стосується енергетичного сектору;
- сприяти конфліктам Німеччини з союзниками як у рамках ЄС, так і в рамках НАТО. Це підриватиме єдність західних країн, а відповідно унеможливлуватиме політику тиску.

² *Stratievski, D., Russian-speaking Germans: Who are they?, Intersection, November, 2017. <http://intersectionproject.eu/article/russia-europe/russian-speaking-germans-who-are-they>*

2. ЯКІ ІНСТРУМЕНТИ ВИКОРИСТОВУЄ РОСІЯ?

Шантаж контрзаходами. Один із ключових викликів, до яких особливо чутливо ставляться у Берліні, лежить у безпековій сфері. Німеччина, просякнута відчуттям вини за дві розв'язані світові війни, намагається уникати будь-якого безпекового загострення на континенті, а тому займає передовсім продіалогову позицію, підкріплену низкою обмежувальних заходів. У Росії, розуміючи лімітованість інструментів реагування зі сторони Німеччини, вдаються часто до шантажу, у тому числі, у військовій сфері – як наприклад, проведення військових навчань «Захід-2017», заяви російської верхівки про розвиток сучасного озброєння. Інший вияв такого шантажу – контрсанкції, запроваджені Росією у відповідь на обмежувальні заходи, запроваджені ЄС. У Росії розраховують, що Німеччина, побоюючись розгортання конфлікту до більших масштабів, буде схильнішою до уникнення конфронтації, до пошуку можливостей для досягнення домовленості. У німецьких навколополітичних колах справді є популярною теза про необхідність не заганяти Путіна в глухий кут, оскільки, мовляв, тоді його вже нічого не стримуватиме від масштабної війни. Між тим частина німецьких аналітиків переконана: Німеччина не поставить під загрозу трансатлантичне партнерство; Берлін продовжуватиме сповідувати принцип «маємо бути разом».

Діалог на вищому рівні. Владімір Путін особисто намагається не переходити допустимих меж у своїх інтервенціях, оскільки зрештою Росія може отримати Німеччину не двох підходів (тиск і діалог), але одного підходу – лише тиску. Саме тому Кремль підтримує постійний діалог із Ангелою Меркель. Одним із головних каналів для підриву іміджу

України залишатиметься вище керівництво ФРН, оскільки Владімір Путін доносить свої «занепокоєння» з приводу України Ангелі Меркель напряду. Досі не було жодних підстав вважати, що такі «нашіптування» мали будь-який ефект, але акумулювання зусиль може час від часу досягати своєї цілі. Наприклад, Путін поскаржився Меркель на переслідування російських журналістів в Україні, канцлерка пообіцяла порушити питання на зустрічі з українським президентом. Проте водночас Меркель звертала увагу російської верхівки на систематичні порушення прав журналістів у самій Росії.

Енергетична залежність. У цьому ж ключі варто розглядати і енергетичний шантаж: Росія зображує Україну як ненадійного транзитера енергоресурсів, що має спонукати Німеччину до незалежнення енергопоставок від української території. У цьому полягала головна логіка російської аргументації щодо спорудження газопроводів «Північний потік – 1» і «Північний потік – 2». Після того, як Україна реформувала енергетичну сферу і неодноразово доводила свою відданість безперебійним поставкам газу до країн ЄС, наратив про «непередбачуваного поставщика» уже фактично не працює. Більше того, відкритість України до участі західних компаній для інвестицій у газотранспортну сферу спростовує економічну мотивацію Росії. Тому у Німеччині на вищому рівні визнають політичний підтекст газового обхідного проекту Кремля. Утім, це не знімає проблему з порядку денного. Навіть ті німецькі політики, які не підтримують «Північного потоку – 2», зазначають, що не існує легітимних способів на рівні уряду Німеччини для зупинки проекту. Іншими словами: немає німецького закону, який би це дозволяв. Впровадження «Північного потоку – 2» несе чималі загрози для більшої залежності Німеччини від енергоспівпраці з Росією, для поглиблення конфліктів між країнами ЄС, а також між США і ЄС. Проте

варто зауважити, що чимало впливових німців виступали проти цього проекту.

Інформаційний ресурс. Використання мас-медіа для досягнення цілей (зокрема і щодо впливу на ситуацію в Німеччині) цілковито збігається з баченням, яке більш відоме під назвою «доктрина Герасимова» – йдеться про начальника Генштабу Росії, який ще в 2013 році пояснював необхідність використання невоєнних способів впливу, які за своєю потужністю перемагають силу зброї. Російські мас-медіа за кордоном позиціонують себе як такі, що надають «альтернативну думку». Помітно, що російські засоби інформації приховують свою прив'язку до держави, а тому назви скорочені до абrevіатур RT (Russia Today), SNA-Radio (Sputnik-News-Agency) або ж зведені до нейтральних назв Mega-Radio. Росія дозволила собі витратити на свою міжнародну медіакомпанію у 2017 році 387 млн євро, а це більше ніж бюджет Deutsche Welle з 328 млн євро. Утім, німецькі спостерігачі зазначають, що російським німецькомовним ресурсам не вдалося завоювати довіру серед німців: кількість «лайків» у соцмережах російських мас-медіа поступається цьому показнику німецьких відомих медіа-брендів³. Провал «справи Лізи», коли російські мас-медіа намагалися дестабілізувати ситуацію і ФРН на основі антиімгрантських настроїв, підтверджує маргінальний ефект інформаційних зусиль Кремль. Проте недооцінювати інформаційний ресурс Росії також не варто. Варто зазначити, німецьке влада серйозно ставиться до проблеми інформаційної безпеки (особливо після «справи Лізи»).

Симпатки Росії серед політиків і громадських діячів.

Серед німецьких політиків як старшого, так і молодшого покоління є чимало симпатків Росії. Найвідоміший і найбільш одіозний виразник російських інтересів – колишній канцлер Німеччини Герхард Шредер. Утім, варто зазначити, що ніхто з чинних урядовців не виступає безапеляційно на захист Росії. У кращому випадку Москва може розраховувати на заяву згідно зі зразком: ми є друзями Росії і хочемо відновити партнерство, але спочатку російська влада має почати поважати міжнародне право. Головним чином табір проросійських німців поповнюється за рахунок немейнстримових діячів, які входять здебільшого до партій «Альтернатива для Німеччини» та «Ліві». «Альтернатива» під час виборчої кампанії 2017 року видавала агітайціні матеріали російською мовою. Двоє її членів, обрані до Бундестагу, народилися на території колишнього Радянського Союзу – Вальдемар Гердт та Антон Фрізен (обидва народилися в Казахстані).

Александр Гауланд, який очолює «Альтернативу» у парламенті, заявляв, що Крим є «споконвічною російською територією» і «не може бути повернутим Україні». Йорг Урбан організував «патріотичний салон» під назвою «Російські санкції шкодять Саксонії». Від «Лівих» Андреас Маурер, Андрей Гунько, Мартін Дольцер є частими гостями Москви – представники цієї партії відвідували окуповані території України. Зважаючи на те, що ці партії досить маргіналізовані, вони не становлять особливої загрози, однак їх можуть використовувати для подальшої дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Німеччині. Антиімгрантські настрої підігрівалися насамперед представниками партії «Альтернатива».

³ Шпан, С., «Российские медиа в Германии. Независимая журналистика или политический инструмент?», березень, 2018. <https://shop.freiheit.org/#/Publikation/754>

Співпраця у гуманітарній сфері. Темпи кооперації між Німеччиною та Росією пішли на спад фактично у всіх сферах після російської агресії проти України в 2014 році. Проте в гуманітарній сфері партнерство Москви і Берліна продовжувало розвиватися. Так, ще у 2001 році керівниками двох країн було створено платформу для спілкування громадянського суспільства «Петербурзький діалог» (збирав понад 200 учасників із двох сторін). У 2014 році відповідний форум не проводився, його було відновлено пізніше, але чимало представників неурядового сектору критикували цей формат. Існують і інші рамки для комунікації представників російських та німецьких науковців, політиків, аналітиків, журналістів – «Потсдамські зустрічі» (проводяться з 1999 року), Німецько-російський форум (відсвяткував торік свої 25 років). У липні 2017 року Росія і Німеччина оголосили Рік регіонально-муніципальних партнерів (якраз цього виду партнерства бракує Україні, необхідна так би мовити децентралізація німецької політики, не можна зосереджуватися лише на Берліні). Росія та Німеччина також ведуть підготовку Року науково-освітніх партнерств. Росія намагається залучати до обмінів студентів також студентів з вузів Криму, однак Німеччина категорично відмовляється.

Операції російських спецслужб. У Німеччині уже кілька років стурбовані можливим втручанням Росії у політичні процеси країни. За деякими даними, Ангела Меркель дала розпорядження німецьким спецслужбам ще на початку 2016 року проаналізувати можливі наміри Кремля вплинути на хід виборчої кампанії в ФРН. Час від часу в пресі з'являються повідомлення про підозріло тісну кооперацію російського уряду і «Альтернативи для Німеччини». Неодноразово Німеччина звинувачувала

Росію в кібератаках на органи влади країни. У цілому на цю тему досить мало даних, хоча, очевидно, що у Москві є чималі архіви на багатьох діячів у Німеччині ще з радянських часів, послугами деяких співробітників «Штазі» Росія користується відкрито – як, наприклад, у випадку з Маттіасом Варнігом, директором компанії Nord Stream. При цьому між Путіним і Варнігом давно встановилися дружні стосунки. Російський президент надає великої ваги особистим взаєминам для розвитку політичних і економічних відносин між країнами.

Задіяння російськомовних громадян Німеччини. У цілому таких громадян у Німеччині налічується не менше 3,5 млн мешканців. Спостерігачі наголошують, що було би цілком неправильно всіх цих людей відносити до агентів російського впливу в країні, однак цілком очевидно, що деякі представники російськомовної громади починають відігравати дедалі помітнішу роль для проведення підривної діяльності Росії. Прямих доказів про режисування з Москви немає, однак німецький істеблішмент все ж бере до уваги активність окремих осіб. Так, наприклад, в поле зору німецьких урядовців давно потрапила компанія Kartina tv, яка ретранслює російські канали у Німеччині. Одним із власників цієї компанії є придністровський олігарх Віктор Гушан, щодо якого вже давно виникли питання і в правоохоронців у Києві через його бізнес в Україні (про відповідне розслідування СБУ повідомляла ще в 2016 році)⁴. Про непрямий зв'язок компанії із Кремлем можуть свідчити

⁴ ФСБ могло прослуховувати всю Україну через фірму придністровського олігарха. РОЗСЛІДУВАННЯ. Лютий, 2017. http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/74577/FSB_moglo_prosluhovuvaty_vsu_Ukrajinu_cherez_firmu

і спільні заходи Kartina tv із посольством Росії в Берліні. Ця телекомпанія поширювала рекламну кампанію партії «Альтернатива для Німеччини» російською мовою⁵. У Німеччині також звертають увагу на немасовість протестів на тлі «справи Лізи» – у цілому не більше 30 тис по всій країні. До того ж, це були «доволі специфічні німці» – наприклад, одним із найактивніших підбурювачів намців до акцій протесту був Олег Музика (за його словами, отримав статус політичного емігранта в ФРН на три роки). Брав участь в проросійських протестах в Одесі весною 2014 року (Куликове поле). Проводив заходи, під час яких «розвінчує злочинну владу України» не лише в Німеччині, але і інших країнах ЄС (зокрема, в нього відбувся цикл виступів містами північної Італії)⁶.

Всеохопних даних щодо того, як інформаційна підтримка праворадикалів Німеччини в російських мас-медіа могла вплинути на голоси російськомовного населення під час виборів у цілому, немає. Однак в деяких випадках було очевидно, що «Альтернатива для Німеччини» отримувала більше голосів у тих районах, де мешкало більше російськомовних (закономірність спотерігалася)⁷. Кількісний аналіз Oxford Internet Institute показав, що «Альтернатива

для Німеччини» домінувала у соціальних мережах під час німецьких виборів⁸.

Російські структури та лояльні до Росії німецькі політики представляють усіх російськомовних осіб слов'янського походження як представників одного народу, а також здійснюють із цією метою цільовий вплив на керівників осередків українських організацій, які починають із часом відтворювати в своїй риторичі російський наратив. Так, із 2017 року функціонуючий у Дюссельдорфі «Німецько-український інформаційно-культурний центр», який тривалий період звертав увагу на те, що «не має жодної підтримки ні від України, ні від Німеччини», почав взаємодіяти із організаціями російських німців. Його представники регулярно брали участь у конгресах російських німців, які відверто стоять на позиціях російської пропаганди. Наслідком стало зосередження цього центру на темах, які не пов'язані із теперішнім етапом українсько-російських відносин, а також поступовий перехід до пошуку «дечого спільного» між представниками України і Росії. Топ-подією також стало проведення згаданим центром спільного заходу із Андреем Гунко, який незаконно відвідував тимчасово окуповані території України і вважається найбільш відомим «провайдером» російської позиції щодо України у Бундестазі та на рівні ПАРЄ

Задіяння німецької громади Криму. У цілому у Криму мешкає до 2 тис етнічних німців. Вважається, що перші німецькі поселення

⁵ «Реклама для неонацистів», 29 вересня 2017 року. <https://newtimes.ru/articles/detail/119403>

⁶ «Активист Куликова поля рассказал итальянцам о постмайданной жизни в Одессе», 2 липня 2018 року. http://timer-odessa.net/news/aktivist_kulikova_polya_rasskazal_italyantsam_o_postmaydannoy_jizni_v_odesse_936.html

⁷ Applebaum, A., et al., 2017. «Make Germany Great Again». Institute for Strategic Dialogue & LSE Institute of Global Affairs. London.

⁸ Robert Gowa, 'Rightwing populist AfD dominates German Twitter, new study shows', Oxford Internet Institute Blog, <https://www.oii.ox.ac.uk/blog/rightwing-populist-AfD-dominates-german-twitter-new-study-shows/> (Last accessed 21/11/2017)

почали з'являтися на півострові ще за часів Катерини II. У XIX столітті німецькі колоністи Тавричної губернії становили близько 7% її населення й були третьою за чисельністю етнічною групою після татар та росіян (середина 19 століття)⁹. Голова Республіканського товариства німців Криму «Відергебурт» («Відродження») Юрій Гемпель займає відкриту колабораціоністську позицію, брав участь в організації псевдореферендуму весною 2014 року¹⁰. Сьогодні активно контактує з німецькими політиками (проросійське маргінальне крило від «Альтернативи для Німеччини» та «Лівих»), виступає за скасування санкцій щодо Росії, визнання приналежності Криму Росії¹¹.

Росія використовує досить широкий спектр інструментів впливу на ситуацію в Німеччині – від інформаційних до лобіювання своїх інтересів напряду через відомих політиків у країні. Ефективності деяких інструментів сприяла також готовність самого Берліна до поглиблення відносин із росіянами. Раніше існувало переконання: чим розвинутішими будуть відносини між державами, чим вони будуть взаємозалежнішими, тим менше виникатиме можливостей для виникнення нових конфліктів. Цей розрахунок зіграв злий жарт із Німеччиною – відносини справді розвинулися, у деяких сферах залежність

стала навіть надмірною, що призвело до фактичного зловживання Росією. У Москві були упевнені, що економічна і особливо енергетична залежність не дозволить виникненню тривалої напруги у відносинах.

Попри кризу, яка наступила у відносинах Москви і Берліна після 2014 року, діалог на вищому політичному рівні продовжується, розвивається економічна співпраця. Німеччина – один із основних зовнішньоторговельних партнерів Росії, посідаючи другу позицію після КНР. Товарообіг за підсумками 2017 року виріс на 23%, рівень німецьких інвестицій в російську економіку – понад 18 млрд доларів. У Росії працює майже п'ять тисяч німецьких компаній з сумарним оборотом більше 50 млрд доларів і кількістю працевлаштованих близько 270 тисяч осіб. Після російської агресії ці показники впали: зокрема, у 2013 році налічувалося понад шість тисяч німецьких компаній, які працювали в Росії. Проте назвати відтік катастрофічним все ще не можна, пішов здебільшого малий і середній бізнес, не здатний захистити свій капітал. Присутність великого капіталу дозволяє Кремлю мати в своєму розпорядженні серйозних лобістів, які чинять тиск задля перегляду санкційної політики щодо Росії.

⁹ Касьяненко, М. Німці і в Криму німці. «Ми хочемо залишатися німцями, але жити в Україні, котра стала для нас другою батьківщиною», – говорить заступник голови Рескомнаціональності Криму Володимир РЕНПЕНІНГ. 4 жовтня 2001. <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/nimci-i-v-krimu-nimci>

¹⁰ «Местная немецкая национально-культурная автономия города Симферополь». <http://deutschekrim.ru>

¹¹ «Депутаты Бундестага встретились с крымскими немцами». <https://www.pravda.ru/news/districts/20-04-2018/1381770-krym-0/>

3. КРАЩІ ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ПІДРИВНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЇ.

У деяких питаннях Німеччина може розглядатися як взірцева країна щодо протидії підривній політиці Москви, хоча з самого початку конфлікту України і Росії вона сприймалася передовсім багатьма українцями як свого роду слабка ланка. Цілком імовірно, що критика в пресі (у тому числі, в закордонній) могла справити превентивний ефект, а відтак офіційний Берлін демонстрував не лише стійкість щодо деструктивних впливів Росії у своїй країні, але і зумів у критичні моменти зберегти єдність усередині Євросоюзу, зокрема, щодо санкційної політики. При цьому старі ризики не зникають із порядку денного. Наразі найбільшу загрозу інтересам України становить спорудження обхідного газопроводу «Північний потік-2». До кращих практик протидії підривній політиці Росії в ФРН можна віднести такі приклади:

3.1. НІМЕЧЧИНІ ВДАВАЛОСЯ ЗБЕРІГАТИ ЄДНІСТЬ В КРАЇНАХ ЄС У САНКЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ ЩОДО РОСІЇ.

У Німеччині не завжди прихильно сприймають компліментарні оцінки про ключову роль офіційного Берліна в збереженні санкційного режиму щодо Росії. При тому, що були моменти, коли без особистого втручання Ангели Меркель запровадження чи продовження обмежувальних заходів опинялося під питанням. Окремі німецькі аналітики звертають увагу, що ліпше акцентувати увагу на європейській солідарності в цілому, а не на примусовій політиці однієї країни (це

делегітимізує спільну політику, «підставляє» Німеччину, чия репутація і без того сильно постраждала в останні роки особливо в південноєвропейських країнах).

Проте і применшувати роль Німеччини не варто – напевно, жодна інша країна не мала такої ж ваги і політичної волі до утримання єдності ЄС як відповідь на підривні дії Росії. У Москві були упевнені, що західні уряди не відважаться на санкції – так, як це було у випадку з війною проти Грузії у 2008 році. Німецькі політики, аналітики також часто звертають увагу на той факт, що ЄС продовжує санкції, попри те, що їх намагалися похоронити ледве чи не наступного дня після запровадження. Канцлер Меркель особисто відіграла роль у забезпеченні єдності.

Звичайно, немає жодних гарантій щодо того, що Німеччина зберігатиме такі ж сильні позиції на цьому напрямку. Досі ніхто не береться сказати з певністю, що рішучість Берліна брати на себе відповідальність за вирішення міжнародних питань не носить ситуативного характеру (такий собі «випадковий глобальний лідер»).

Німецьке лідерство в ЄС важливе не лише в плані санкцій щодо Росії. Серед інших питань – підтримка реформаторських зусиль України. Здатність Німеччини впливати на єдність ЄС залежить від внутрішньої сили, стабільності самої Німеччини. Досі Росії не вдалося підірвати стабільність у ФРН, однак Москва навряд чи відмовилася від своїх планів.

Україні не варто, утім, покладати свої сподівання лише на Німеччину, нехтуючи розвитком співпраці з тими країнами, які, як здається, проводять навіть проросійську політику в ЄС. У Берліні звертають увагу: вплив

Росії в Німеччині полягав у тому, що росіяни завжди ставилася до ФРН як до країни вищої ліги (хоча Берлін найчастіше відносили до країн так би мовити другого класу – ядерної зброї не має, до Ради безпеки ООН не входить). Україна, вважають такі спостерігачі з Німеччини, могла б взяти на озброєння такий підхід і не фокусуватися лише на ФРН.

Росія, власне, і в Німеччині вибудовує свою політику за принципом «усе має значення»: вона розвиває співпрацю у землях, коли не вдається цього робити з федеральним урядом; підтримує маргінальні партії, коли ключові гравці від Москви відвернулися. Навряд чи Україні варто перехоплювати російський досвід повністю: наприклад, в уряді досить дратівливо ставляться до контактів закордонних дипломатів із праворадикалами. Утім, це не означає, що налагодження відповідних контактів має відбуватися публічно чи на вищому рівні.

3.2. НІМЕЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ВИЯВЛЯЄ СТІЙКІСТЬ ДО ПІДРИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СПЕЦОПЕРАЦІЙ РОСІЇ.

Німецькі мас-медіа (передовсім друковані), німецькі аналітичні центри виявилися стійкими до підривних операцій Росії – стоять на захисті принципів міжнародного права, виступають у цьому контексті на підтримку України.

Кульмінацією підривних зусиль Росії в Німеччині стала «справа Лізи» – події, пов'язані зі зникненням 13-річної дівчинки на ім'я Ліза із родини вихідців із Росії, які

мешкають у Берліні (січень 2016 року)¹². На тлі антимігрантських настроїв вигадана історія про згвалтування неповнолітньої арабами-мігрантами мала підбурити пересічних німців до масових акцій, які, вочевидь, ставили на меті удар по позиціях канцлерки Ангели Меркель. Задуму втілити не вдалося через оперативне розслідування правоохонних органів країни, якісну роботу мас-медіа, які зважено висвітлювало події, не вдаючись до істеричних маніпуляцій, характерних для російських чи тих найменш стримових німецьких мас-медіа, чия позиція збігається з російською. Наприклад, журнал *Сотраст*, який сповідує крайні праворадикальні та ісламофобські ідеї.

Росія намагається використовувати інші страхи чи комплекси німецького суспільства для просування власного порядку денного: так, російська пропаганда намагалася експлуатувати тему «колишніх заслуг», за які Берлін мав би зараз віддячити. «Росія сприяла возз'єднанню двох Німеччин, тому дивно, що німці не ставляться схвально до возз'єднання Росії і Криму», – один із аргументів, які використовують російські діячі під час дискусій з німецькими аудиторіями. Утім, німці рідко піддавалися на такі маніпуляції: возз'єднання Німеччини не йшло у супереч міжнародному праву на відміну від анексії Криму, яка порушила численні двосторонні українсько-російські і багатосторонні договори.

Останніми роками німці навчилися ставитися більш обережно до всього, що робить Росія.

¹² Майстер, С. «Справа Лізи»: Німеччина як мішень російської дезінформації. <https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/lisa-case-germany-target-russian-disinformation/UK/index.htm>

Ідея про діалог із Москвою підтримується німцями не тому, що Німеччина довіряє Росії, а тому, що в Німеччині побоюються ескалації конфлікту, переростання конфлікту між Україною і Росією у велику війну. Майже 60% німців не вважають Росію надійним партнером, що є свого роду запобіжником проти відвертих провокацій¹³. Це ж опитування, проведене в травні 2018 року, показує, що більшість німців виступає за санкції щодо Росії – 45% виступають за нинішній рівень санкцій, 14% прагнуть їхнього посилення; 36% прагне пом'якшення санкційного режиму.

Соціологічне опитування 2017 року також показало, що, наприклад, 75% німців не дивляться і не читають ті мас-медіа, які схильні до некритичного сприйняття російських месиджів (крім згаданого раніше журналу *Conrast*, до цього переліку входять *Krautreporter*, *Journalistenwatch e. V.*, *Deutsche Wirtschaftsnachrichten*, *Junge Freiheit*, *NEOPresse*, *Kopp Online*, *RT Deutschland*, *Sputnik Deutschland*). Утім, із 25% німців, які отримують інформацію з таких мас-медіа, лише третина заявила, що вони б були занепокоєні, якби довідалися, що ці засоби інформації фінансує Росія¹⁴.

При цьому більшість німців (61%) не вірила у втручання Росії у вибори через те, що «німецька демократія – сильна і російський вплив має незначний вплив на німецькі і європейські

вибори». 39% німців вірили, що Росія – реальна загроза демократії¹⁵.

Росія не мала значних шансів вплинути на німецьке суспільство, а тому обмежила свої зусилля насамперед на симпатиках «Альтернативи для Німеччини» – зокрема, на російськомовній частині громадян ФРН.

3.3. КЛЮЧОВІ ПОЛІТИЧНІ ГРАВЦІ НІМЕЧЧИНИ У ЦІЛОМУ НЕ ПІДПАДАЮТЬ ПІД ВПЛИВ РОСІЇ.

Росія відштовхує німців своєю непоступливістю. У німецькому Бундестазі переповідають історію, коли проросійський Маттіас Платцек (*Matthias Platzeck*), голова Німецько-Російського Форуму виступав на одному заході з примирювальних позицій щодо Москви – для початку нової співпраці з Росією без жодних передумов¹⁶. На одному з форумів він фактично вибачився перед Росією за те, що Захід ігнорував Росію як регіональну владу. Росіяни, замість того, аби визнати і свої помилки, почали доводити, що не було ніякої анексії Криму, ніякої агресії проти України. Німецькі спостерігачі зауважують, що це відлякує тих, хто виступає за діалог із Росією, бо Москва сама до нього не готова¹⁷.

¹³ *Große Mehrheit: USA kein verlässlicher Partner, May 2018.* <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/grosse-mehrheit-usa-kein-verlaesslicher-partner-102.html>

¹⁴ *Center for Insights in Survey Research, A Project from the International Republican Institute, August 10-28, 2017.* http://www.iri.org/sites/default/files/2017-9-14_germany_poll_presentation.pdf

¹⁵ *Там само.*

¹⁶ *GASTBEITRAG VON MATTHIAS PLATZECK „Deutschland sollte einen Schritt auf Russland zugehen“ POTSDAM · 05.04.2018.* <https://www.nordkurier.de/politik-und-wirtschaft/deutschland-sollte-einen-schritt-auf-russland-zugehen-0531684004.html>

¹⁷ *Інтерв'ю з німецьким аналітиком, червень 2018 року.*

Німецьким політикам, які симпатизують Росії, важко виступати адвокатами Путіна у питаннях, які стосуються демократії, прав людини. У цьому також полягає слабкість російського впливу.

Існує припущення, що «справою Лізи» російські спецслужби намагалися вплинути на хід передвиборчої дискусії в Німеччині. Протестивість німецьких мас-медіа, оперативність місцевих інституцій стали ключовими чинниками для протидії найвідомішій інформаційній інтервенції Росії¹⁸.

Серед німецьких аналітичних, політичних кіл був досить високий рівень очікування на повторення російських спецоперацій – чи у вигляді кібератак, чи у вигляді нових інформаційних втручань. Відтак втрачався ефект неочікуваності.

Впливові політики Німеччини здебільшого підтримують Україну, наполягають на тому, що відновлення співпраці з Росією можливе лише за умови, що Москва виявить компромісний підхід у своїй агресивній політиці щодо сусідів.

Україні не варто, щоправда, покладатися у своїй політиці лише на канцлера, міністра закордонних чи президента Німеччини. Так, важливу роль у формуванні політики щодо України відіграють члени Бундестагу. У Берліні високо цінують зусилля України для налагодженні контакту з німецькими депутатами. Так, більшість із тих членів Бундестагу, хто займається питаннями України,

відвідали Київ ледве чи не в перші тижні після створення німецької урядової коаліції. У березні 2018 року Київ відвідав Франк Штеффель (ХДС/ХСС), для якого питання зовнішньої політики досить нові – раніше він працював у фінансовому комітеті парламенту. Представник соціал-демократів Нільс Шмід новачок не лише в питаннях зовнішньої політики (опікувався більше питаннями економіки і фінансів), але для нього є своєрідним викликом вихід у велику політику. Досі його кар'єра успішно розвивалася на рівні землі Баден-Вюртемберг – тривалий час був міністром економіки і фінансів, головував в земельній партії соціал-демократів. Відомо, що він входив до Групи дружби Німеччини і Росії. Він відвідав Україну майже одразу після отримання мандату¹⁹.

3.4. УРЯД НЕ ПІДПАВ ПІД ВПЛИВ БІЗНЕС-ЛОГІКИ У ПИТАННІ САНКЦІЙ ЩОДО РОСІЇ.

У Німеччині досить гостро обговорювалася дилема політичної реакції на деструктивну політику Росії і економічних втрат через таку реакцію. Бізнес був змушений пристати до офіційної лінії Берліна, яка полягала в запровадженні санкцій щодо Росії. Москва вдалася до обмежувальних заходів, що, на думку багатьох німецьких бізнесменів і політиків, позначилося на прибутках компаній ФРН. Так, у 2017 році німецькі компанії експортували до Росії товарів

¹⁸ Forbrig, J., "Russian Hackers Can't Beat German Democracy", *Foreign Policy*, August 3, 2017. <https://foreignpolicy.com/2017/08/03/russian-hackers-cant-beat-german-democracy-putin-merkel/>

¹⁹ Центр «Нова Європа». «Як Україні далі працювати з Німеччиною за нової-старої коаліції?», березень 2018 року. <http://neweurope.org.ua/analytics/yak-ukrayini-dali-pratsyuvaty-z-nimechynoyu/>

на загальну суму в 25,8 млрд євро, що перевищило показник 2016 року, але відстає від досанкційного рівня, який у 2012 році становив більше 38 млрд євро²⁰. Вочевидь, що серед причин падіння експортних потоків було зменшення попиту на російському ринку через кризові явища, не обов'язково пов'язані з обмежувальними заходами. Останнім часом намітилося інтенсивне збільшення товарообігу між країнами Росії і ЄС, що якраз підтверджує незначущість впливу санкцій.

Спостерігачі звертають увагу, що великий німецький бізнес почував себе досить затишно на російському ринку і до війни. Керівництво таких компаній могло легко вирішити будь-які питання на вищому рівні в Росії. Натомість середній та малий відчував перешкоди і раніше.

Між тим, великі німецькі компанії досить часто потрапляють до скандальних історій, які висвітлюються світовою пресою. Це, з одного боку, може породжувати роздратування нинішньою політичною атмосферою, санкційною політикою, але з іншого, може спонукати і до перегляду співпраці з Росією. Наразі про якийсь кардинальний злам у ставленні до російською ринку зі сторони німецьких бізнес-гравців говорити не можна, однак очевидно, що кооперація з Росією завдає час від часу чималі проблеми іміджевого характеру. Так, грандіозний скандал стався через поставки газових турбін компанії Siemens до Криму. Німецька компанія Adidas потрапила до новинних стрічок через виготовлений

одягу із символікою Радянського Союзу – свій протест із цього приводу висловили в Литві та Україні, звинувативши компанію в підігруванні «імперській ностальгії». До скандалу потрапив відомий авіаперевізник Lufthansa, який відзняв перед світовим футбольним чемпіонатом у Росії відеоролик, де видав київські панорами за московські. Набір цих історій, які перетворилися в тренд, може слугувати застереженням для німецьких компаній, які працюють на російському напрямку. Звісно, наразі не варто переоцінювати цієї тенденції – у цілому великий бізнес продовжує бути одним із головних лобістів ФРН щодо перегляду санкційної політики проти Росії. Російська влада використовує німецький бізнес для демонстрації своєї потужності, незначущості санкцій Заходу, зображенні Заходу як такого, що зациклений на зароблянні грошей, а не на цінностях. Владімір Путін особисто взяв участь у відкритті заводу зі збірки автомобілів Mercedes-Benz у Підмосков'ї у квітні 2019 року.

²⁰ *Financial Times, German business concerns take a back seat over Russia sanctions, April 15, 2018. <https://www.ft.com/content/d6785134-3f2a-11e8-b7e0-52972418fec4>*

4. НАЯВНІСТЬ ВРАЗЛИВОСТЕЙ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ВИКОРИСТАНІ РОСІЄЮ У АНТИУКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ.

Росія і надалі робитиме ставку на дестабілізацію ситуації на трьох рівнях: трансатлантичний, європейський і внутрішньонімецький.

4.1. РИЗИКИ НА ТРАНСАТЛАНТИЧНОМУ РІВНІ:

На трансатлантичному рівні Росія намагатиметься отримати вигоди від будь-якого розвитку подій у контексті «Північного потоку – 2». Якщо США запровадять санкцій проти компаній-учасниць проекту, Україні варто бути готовою, що Росія запустить комплекс заходів для посилення антиукраїнських настроїв в Німеччині, де наразі поширена американофобія. На тлі непередбачуваної політики американської адміністрації Україні слід дотримуватися збалансованих підходів на західному напрямку на тлі наростання напруги між трансатлантичними союзниками.

Попри те, що історія з новим газовим трубопроводом виглядає як політична перемога Росії, існує і інша сторона медалі, яка заслуговує на додаткову увагу. Йдеться про вплив Сполучених Штатів у стримуванні підривних дій Росії. Із огляду на те, що спорудження «Північного потоку – 2» вважається суттєвим фактором безпеки, який використовуватиметься в подальшому і в політичних цілях, американська роль може виглядати як своєрідна success story (хоч і з можливим неоднозначним ефектом).

У Німеччині не виключають запровадження Сполученими Штатами санкцій проти компаній, які беруть участь в проекті

«Північний потік – 2». Німецький як неурядовий, так і урядовий сектор наголошують на негативних наслідках можливого рішення Сполучених Штатів – це посилить антиамериканські настрої в Німеччині, потенційно може вплинути на співпрацю Берліна і Вашингтона щодо підтримки України. Станом на весну 2018 року 56% німців ставилися негативно до Сполучених Штатів (позитивно – 42%). Для порівняння: лише 22% американців ставляться негативно до німців, 68% ставляться позитивно²¹. Опитування, здійснене на замовлення ZDF, показало, що 82% німців не вважають США надійним партнером, вірять в це лише 14%. Для порівняння: 36% німців вважають Росію надійним партнером, 58% опитаних із цим не згодні²².

Між тим, окремі німецькі аналітики звертають увагу на те, що США (як і Україна) даремно звертають увагу лише на німецький уряд у питанні «Північного потоку – 2», адже до європейського консорціуму входять не лише компанії із ФРН. Так, крім німецьких Wintershall і Uniper, до нього входять нідерландсько-британська Royal Dutch Shell, французька ENGIE і австрійська OMV. При цьому, кажуть у Берліні, участь нідерландської компанії на тлі збитого пасажирського авіалайнера MH17, внаслідок чого загинуло 192 громадяни Нідерландів, має викликати більше питань морального плану не лише в Україні, але передовсім у самих нідерландців²³.

²¹ Pew Research Center, "6 charts on how Germans and Americans view one another", April 26, 2018

²² ZDF-Politbarometer, "Große Mehrheit: USA kein verlässlicher Partner", May 15-17, 2018. <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/grosse-mehrheit-usa-kein-verlaesslicher-partner-102.html>

²³ Інтерв'ю з незалежним аналітиком Німеччини, червень 2018 року.

4.2. ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ ВСЕРЕДИНИ НІМЕЧЧИНИ

Росія і далі намагатиметься посилити вплив партії «Альтернативи для Німеччини». У підсумку Москва може вдаватися до апробованої тактики: спершу самі створили проблему, потім запропонуємо послуги з її вирішення. Не виключено, що Росія пропонуватиме ключовим столицям боротися спільно з праворадикальним популізмом і його екстремістськими виявами. У цьому випадку Росія вже зараз проводить паралелі з Україною. Посилення наративу «нацистської України» може ставати на заваді для діалогу не лише з політиками лівого спрямування.

4.3. РІВЕНЬ ЄС

Найбільшою загрозою в контексті України, проте, залишається розчарування повільним процесом модернізації. У Берліні звертають увагу, що добігає кінця той період, коли Україна могла виправдовувати брак суттєвих змін в антикорупційній боротьбі, в очищенні політики російською агресією. Це може ставити під загрозу загальноєвропейську підтримку і процесу реформ в Україні, і надання політичної підтримки для протидії російській агресії.

Посилення проросійських голосів в ЄС (наприклад, через італійський уряд), сфокусованість на інших важливих питаннях (Брекзит) також не сприяє збереженню українського питання серед пріоритетних. Значну увагу відтягне на себе виборчий процес в ЄС – до Європарламенту.

На Україну звертатимуть увагу так само в контексті виборів. Росія не завжди здатна поширювати на пряму дискредитаційні наративи проти України в інших державах.

Росіяни у цілому не користуються довірою серед громадян країн Євросоюзу. Проте у Росії є чимало мереж, коаліцій, партнерств на різних рівнях, як на політичному, так і неурядовому, що дозволяє Москві поширювати потрібні меседжі, які потім підхоплюють локальні актори (політики, журналісти, експерти). Найчастіше Росія робила і, вочевидь, робитиме наголос на трьох головних ідеях: в Україні нічого не змінилося в кращий бік із часів Революції Гідності; українська влада провокує і підтримує праворадикальні настрої у суспільстві; українська влада не зацікавлена в мирі. Вочевидь, що Росія апробуватиме чимало інших меседжів, які можуть знайти розуміння в тій чи іншій країні. Росія продовжує активно поширювати інформацію про те, що саме Україна винувата в війні на Донбасі, а також звинувачує Київ у відсутності політичної волі до встановлення миру. Частково таку думку поділяють навіть деякі дипломати в країнах ЄС. Москва так само нав'язує думку про те, що Україна не бажає втілювати мінські домовленості, розпалює насильство на Сході, аби уникнути початку імплементації політичної фази врегулювання.

5. РЕКОМЕНДАЦІЇ.

Де існує потенціал для спільних дій України з партнерами для захисту від спільних загроз – підливних дій РФ проти цих держав та проти України?

5.1. ДІАЛОГ НА ВИЩОМУ РІВНІ

Україні вкрай важливо не втратити довіру на вищому рівні Німеччини. Нинішнє політичне керівництво має продемонструвати, що Україна залишатиметься вірною шляху модернізації, вирішенню конфлікту з Росією політично-дипломатичним шляхом у рамках мінського процесу. У Німеччині стурбовані непередбачуваністю України після президентських і парламентських виборів 2019 року, а відтак офіційний Київ має забезпечити максимально передбачуваність і демократичність процесу принаймні в тих рамках, які залежать від уряду.

5.2. ВИБІР МІЖ ЄВРОПОЮ І АМЕРИКОЮ

Між США та Німеччиною зростатиме напруга і надалі: в одних ситуаціях позиції Києва і Берліна збігатимуться (наприклад, для протидії торговельним митам США), у інших позиція Вашингтона відповідає інтересам Києва (щодо посилення санкцій відносно Росії, щодо протидії «Північному потоку – 2»). У цих ситуаціях потрібно проводити максимально зважену, акуратну політику, аби емоційні заяви, непродумані кроки не призвели до рецидиву «ефекту Гіллари Клінтон» (коли Київ робив ставку на одного кандидата у президента, а налагоджувати співпрацю довелося з опонентом).

5.3. ЕНЕРГЕТИЧНА ПРОЗОРИСТЬ

Енергетичний інструмент – один із ключових важелів впливу, який використовує і

використовуватиме Росія для досягнення своїх цілей. Україні важливо не лише інформувати Німеччину про істинну мету «Північного потоку – 2», але і повідомляти про прогрес, досягнутий в енергетичній сфері, про передбачуваність Україні в газотранспортному секторі.

5.4. РОЗВИТОК СПІВПРАЦІ ПО ЛІНІЇ СПЕЦСЛУЖБ

По лінії спецслужб Україна та Німеччина мають ділитися інформацією, яка може становити інтерес. Можлива співпраця правоохоронних органів щодо окремих осіб, які помічені в незаконній діяльності як в Україні, так і в Німеччині – при цьому виглядає очевидною зв'язка таких людей із Росією. На суді в Польщі над підозрюваними нападниками на угорський центр в Ужгороді (у лютому минулого року) організатор підпалу назвав ім'я натхненника злочину – німецького журналіста Мануеля Оксенрайтера, відомого прокремлівськими поглядами. Однією з головних загроз у Києві і в Берліні також вважають кібератаки проти органів влади – у цьому сенсі важливий також розвиток співпраці з залученням іншим сторін (в першу чергу США).

5.5. ОБМІН ДОСВІДОМ ЩОДО ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПРОВОКАЦІЯМ

І в Німеччині, і в Україні є чималі аналітичні і практичні напрацювання щодо боротьби з інформаційними маніпуляціями. Києву і Берліну важливо продовжувати обмін відповідним досвідом. Попри те, що такі зусилля носять здебільшого неурядовий характер, важлива підтримка відповідної платформи для обміну інформацією з боку владних структур – це можуть бути як МЗС двох країн, так і, наприклад, парламенти. Особливо важливо інформувати про

маніпуляції, кампанії з дезінформації парламенти двох країн.

5.6. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Україні варто бути більш присутньою в німецьких землях. Циркуляція політиків із земель на федеральний рівень – звичне явище для німецької політики (налагоджені стосунки з потужним політиком однієї землі може принести вигоду в майбутньому). Україна в цьому сенсі серйозно відстала від Росії, яка на тлі кризи у відносинах оголосила навіть відповідний рік для розвитку партнерств на рівні муніципалітетів, регіонів. Важливо звертати увагу на ті регіони, де залишаються досить сильними проросійські настрої (східні землі). Україна повинна доносити свою позицію там, де це можливо – молодь більш сприйнятлива до аргументів Києва. Росія, розуміючи, що не може здійснювати вплив напряму на Берлін, намагається це робити через вплив на землі, які мають відповідно впливати на Берлін.

5.7. НЕУРЯДОВА ПЛАТФОРМА КОМУНІКАЦІЇ

Український уряд має підтримати створення широкої платформи для комунікації між українським та німецьким неурядовими секторами. Важливо підтримувати ефективні органи управління (через залучення відомих бізнесменів, політиків), які би забезпечили стає функціонування такого майданчика. Він має слугувати регулярному обміну думками між українськими та німецькими лідерами громадської думки, просуванню ідей, які б зближували дві країни, дозволяли посилювати поінформованість одне про одного. При цьому уряд не повинен впливати на порядок денний неурядової взаємодії (це може дискредитувати саму ідею, встановити недовіру до аналітиків).

5.8. «УКРАЇНІЗАЦІЯ» НІМЕЦЬКОГО БУНДЕСТАГУ

Україна взяла правильний темп на налагодження зв'язків із ключовими депутатами Бундестагу. Сприяння візитам до Києва, на лінію фронту – старт для появи і розширення табору політиків, які якщо не підтримуватимуть Україну, то принаймні її розумітимуть. Володіння інформацією робитиме німецький політикум більш стійким до підривної діяльності Росії. Важливо забезпечувати діалог німецьких політиків із широкими верствами українського суспільства – особливий акцент на неурядовому секторі. Німці звертають увагу, що проблемою Росії є відстоювання кремлівської позиції навіть неурядовими спікерами – це в свою чергу породжує недовіру. Берліну приємніше справу мати з українцями, які подають повну картину того, що відбувається і не нав'язують офіційного нарративу.

5.9. КОНТАКТИ З МАРГІНАЛАМИ

Німецький уряд навряд чи схвально поставиться до контактів України з праворадикалами ФРН – досі це прерогатива була Росії, чії наміри очевидні. Утім, якщо є підстави вважати, що бесіди з окремими політичними діячами можуть слугувати запобіжником для провокацій Росії (як-то відвідини депутатами «Лівих» чи «Альтернативи для Німеччини» Криму), то встановлення відповідного контакту є бажаним. Це цілком може відбуватися з відома і органів влади ФРН, які обмежені у своєму впливові на поїздки політиків до анексованого Криму.